

Fesztiválok, forradalmak - Jancsó

Pataki Éva

2014. január 31-én elhunyt Jancsó Miklós. Temetésére február 22-én szombaton került sor a Fiumei úti sírkertben. A filmrendezőre kollégája, Pataki Éva emlékezik az idei Berlini Nemzetközi Filmfesztiválon készített naplójával.

Berlinale – 2014.

Átvágom magam a fesztiválozók sűrű tömegén, hömpölyög a világ minden tájáról összegyűlt filmes népség a fesztiválközpont felé, egymást érik a plakátok, filmes események, kulturális rendezvények reklámtáblái, a vizuális információdömping lassítja a haladást, de végre kiérek a terre.

Csak bámulok, mi épült fel Berlin szívében, a Potsdamer Platzon, a berlini fal hült helyén, az egykori senki földjén: egy pezsgő, lüktető új város, egy új Berlin, ami mégis meghitten ismerős. Ilyennek láttuk Walter Ruttmann zseniális filmjének – *Berlin, egy nagyváros szimfóniája* – képkockáin vagy Fritz Lang *Metropolis*ában. Az ember megszedül, mert képtelen egyetlen pillantással felfogni a rá zúduló látványt, egy nagyváros esszenciáját, a funkcionális, ipari stílusú felhőkarcolókat, a csupa üveg és fém épületek merész íveit, a fények, kirakatok, emberek színes kavargását. Az új Berlin ismerői számára ez evidencia, de én utoljára 1987-ban jártam az akkori Nyugat-Berlinben, akkor is a filmfesztiválon. Akkor nyert Mészáros Márta a *Napló szerelmeimnek* című filmjével Ezüst Medve-díjat. Márta a fesztiválközpontban lakott, de mi Kármentő Éva vágóval a jóval olcsóbb Kelet-Berlinben szálltunk meg, onnan utaztunk át minden nap Nyugat-Berlinbe. Emlékszem, ahogy a Friedrich strassei U-bahn megállóban a keletnémet határőrök hosszan vizslatták papírjainkat, mereven álltak őrhelyükön, mintha örök időktől fogva állnának ott, és mint akik mindig is ott fognak állni, pedig alig két év volt hátra, és a fal leomlott. Akkor is színes fesztiválforgatag uralta az akkori fesztiválközpontot a Kurfürstendammon, de még volt valami átlátható, familiáris a fesztiválban, néhány nap után már sok ismerős arc bukkant elő a tömegből, a rendezvény még nem alakult át azzá az ipari méretű fesztiválgvárrá, ami mára a Berlinale és a többi nagy nemzetközi filmfesztivál lett. A vásáron az emeleteket elborítják a filmes standok, a világ minden tájáról érkezett filmesek, producerek, forgalmazók adnak és vesznek, egymást érik a sajtótájékoztatók, vetítések, workshopok, prezentációk, fogadások, nincs egy perc megállás, dübörög a fesztiválgvár a nap 24 órájában.

Ezúttal a ScripTeast című forgatókönyvíró program vendégeként jutottam el Berlinbe. Horvát kollégám, Pavo Marinkovic filmrendező, a magyar film jó ismerője, tőlem tudja meg, hogy Jancsó Miklós meghalt. Pavo elsápad, leül, néz maga elé. Ignas Miskinis Litvániából nem érti, mi történik, még nem hallotta Jancsó nevét. Pavo megmagyarázza neki: Jancsó olyan, mint Fellini, Bergman vagy Antonioni. Csak magyar. És okosabb mindnél.

A Berlinale méltón tiszteleg Jancsó előtt, a honlapja nyitó oldalára tette fel a gyász hírt és Jancsó utolsó, 2011-ben a *Magyarország 2011* című filmhez készített rövidfilmjét, amit rögtön meg is nézünk együtt Ignas laptopján. Körénk gyűlnek a többiek, kelet-európai filmesek, figyelik, ahogy a táncos lány kering a lepusztult blokkok között. Ezen nincs mit fordítani, értik. A hosszú snitt végén a lány a rendezőhöz fordul: *Mit forgatunk?* Jancsó válasza: *Itt nem forgatni kell. Itt ordítani kell!*

Lefordítom. Értik.

Jancsó Miklóst gyakran hívták a Berlinaléra, a *Hajnal* című, kevésbé ismert, de csodálatos filmjével versenyben is volt az Arany Medvéért. De nem nyerte meg. A legnagyobb magyar filmrendezőnek nem borítják el a polcát díjak, a fesztiválokkal nem volt szerencséje.

A kálvária a *Szegénylegényekkel* kezdődött, ami sok kínos herce-hurca után végül 1966-ban kijutott Cannes-ba. Jancsó neve akkor még teljesen ismeretlen volt a nemzetközi filmes piacon, a film az utolsó napon került a zsűri elé, amikor már kiosztották a díjakat, nem vártak remekművet az ismeretlen magyar filmrendezőtől. Majd megnézték a filmet, látták, hogy a *Szegénylegények* remekmű, ám a díjazáson már nem változtattak. De Jancsó nevét megtanulta Európa filmseseinek krémje, egyből bevették a szuperligába. Amikor a *Csillagosok, katonák* című filmmel érkezett Cannes-ba, mindenki biztosra vette, hogy Jancsó megnyeri az Aranypálmát. Bizonyára meg is nyeri, ha nem történik egy olyan fordulat, amit akár ő is rendezhetett volna: kitört a forradalom. Francois Truffaut, a *Négyszáz csapás* legendás rendezője felrohant a színpadra és bejelentette, a fesztiválnak vége, itt a forradalom! Ez volt az 1968-as év, a diáklázadások elsőpörtéké a fesztivált, és újabb remekművekre ihlették Jancsót.

A rákövetkező évben Jancsó Velencében versenyzett a *Csend és kiáltás*-sal – minden esélye megvolt, hogy elnyeri az Arany Oroszlán-díjat. De ez volt az az év, amikor a '68-as forradalmi hangulat miatt a fesztivál úgy döntött, nem ad ki semmilyen díjat. Le a díjakkal! De kit érdekelt ez már, Jancsó hírneve túlszállt Európán, a világ filozofikus hajlamú filmszeretői, az értelmiség, a forradalommal szimpatizáló fiatalok mindenhol tudták, ki az a Jancsó. Ő pedig nem a díjakra hajtott, hanem arra, hogy filmezzon. Forgasson. Ez volt az élete. Azért '72-ben megkapta Cannes-ban a legjobb rendező díját. De nem ezért volt szerencsés a fesztiválokkal, hanem azért, mert amikor ő járta Európa fesztiváljait, azok még emberi méretű, barátságos összejövetelek voltak, ahol értelmiségiek találkoztak, eszmét cseréltek, boroztak együtt. Egy olyan korban, amikor a művészfilm nézők millióit vonzotta, Jancsó filmjeit százezrek nézték, milliók vitatták Magyarországon, ahogy milliók néztek Fellinit, Bergmant vagy Jancsó ikonját, Andrzej Wajdát szerette Európában. Mit tudtak ezek a mesterek, mit tudtak ezek a filmek, hogy a közönség tódult rájuk, izgatottabban és lelkesebben, mint a kor könnyed, szórakoztató zsánerfilmjeire, vígjátékaira? Akkoriban az elitművészet tömegműfajjá vált, legalábbis a film területén.

Nekünk is volt filmfesztiválunk, kezdetben úgy hívták: Magyar Játékfilmszemle, később Magyar Filmszemle. Évtizedek óta a Berlinale előtti napokban, február elején gyűlt össze a filmes szakma, hogy megnézzék és megvitasák az elmúlt év filmtermését. A Szemle mindvégig megmaradt kicsi, barátságos filmes találkozónak, ahol a szakma

COLORS, pink – digitális fotó, 2013

gyűlt össze, vitatkozott, gondolkodott filmes és társadalmi kérdésekről, miközben a közönség kitartóan állt sorban jegyekért, megtöltötte a termeket. A nemzetközi fesztiváligazgatók és kritikusok is szívesen jöttek Budapestre Berlin előtt, szerették, tisztelték a magyar filmet és a családias hangulatú magyar Filmszemlét. Jancsó két alkalommal is elnyerte a fődíjat, mert azért van jó pár díj azon a bizonyos polcon. Nélküle nem volt Szemle, mindig minden filmet megnézett, mindenkivel beszélgetett, nagy asztalt vitt esténként a kávézóban, ahova leülni, meginni vele egy pohár bort – az valódi kitüntetés és szellemi felüdülés is volt egyben.

2011 – az utolsó Magyar Filmszemle. Három éve megszűnt a magyar filmet a nemzetközi vérkeringéshez és a közönséghez kapcsoló, az egész fővárost megmozgató kulturális rendezvény. Nincs tere a magyar filmeseknek, nincs már hely, ahol összegyűlhetnénk, találkozhatnánk egymással, a kritikusokkal, a nézőkkel, ahol megmérgethetnénk. Igaz, film sincs, az új rendszer most kezdi szivárogtatni termékeit. De 2011-ben még volt Filmszemle, ami akkor Jancsó utolsó játékfilmjével, az *Oda az igazság*-gal nyitott. A vetítés után a közönség állva ünnepelte Jancsót, már akkor érezni lehetett, hogy valami hamarosan véget ér, de akkor még együtt voltunk. Ezek köszönték meg Jancsónak a pusztá tény, hogy van, hogy velünk van. Hogy még mindig komolyan veszi a szakmáját, a kollégáit és a hazáját.

A magyar filmet puccs-szerű gyorsasággal kivégezték, a Mozgóképek Közalapítvány pénzét zárolták, a forgó vagy előkészületben lévő filmeket leállították, minden megállt, megdermedt, győzött a filmes ellenforradalom. A filmesek lehajtott fejjel járkáltak, a média másról sem szólt, minthogy a magyar filmek lopnak, csalnak és tehetségtelenek. A következő évben Tarr Béla még megszervezte a Fapados Filmszemlét, ő kérte fel filmrendező barátait a *Magyarország 2011* című szkeccsfilm megalkotására. Mindenki első hívásra ment, ingyen dolgozott, a film kijutott a Berlináléra. Jancsó erre a felkérésre készítette az utolsó művét, azt a bizonyos kisfilmet, amit az idei Berlinale közönsége ismét láthat, valahányszor rákattint a fesztivál honlapjára. *Itt nem forgatni kell. Itt ordítani kell* – mondja újra és újra nézői szemébe. Az ezidáig utolsó, 2012-es Fapados Filmszemlét Jancsó Miklós nyitotta meg. Ki más?

Az elmúlt évtizedekben megszoktam már, hogy bárhol kérdezik honnan jöttem, szívesen, már-már némi büszkeséggel árultam el, hogy Magyarországról, mivel általában elismeréssel, érdeklődéssel, kíváncsian reagáltak magyarságomra a világ minden táján. Idén Berlinben ez nem így volt, olyannyira nem, hogy a végén már inkább nem is válaszoltam a személyemet firtató kérdésre, mert nem akartam kitenni magam annak a lesajnáló, csodálkozó, értetlen vagy kifejezetten ingerült tekintetnek, amivel méregetni kezdtek hazám nevének hallatán. De amikor Jancsó filmjét megnéztük író társaimmal, és utána róla beszélgettünk, megint jó volt magyarnak lenni. Egyedül csak akkor, és csakis miatta.

Dog series 1. digitális fotó, 2014